

PROBLEMY ROZWOJU FUNKCJI TURYSTYCZNYCH W POLSKICH KARPATACH ZACHODNICH

Teofila Jarowiecka

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie

UWAGI OGÓLNE

Powszechnie dziś wiadomo, że turystyka i towarzyszące jej zjawiska dostarczają coraz ciekawszych problemów do badań naukowych prowadzonych przez różne dyscypliny wiedzy. Potwierdzenie tego stanu rzeczy spotyka się w piśmiennictwie światowym. W krajach o wysokim wskaźniku urbanizacji szczególnego znaczenia nabiera zagadnienie rekreacji i jej stosunku do istniejących struktur przestrzennych. Wśród wielu bardzo złożonych w tym zakresie zjawisk wkraczania ludności miast na tereny wiejskie w celach wypoczynkowych, z wszystkimi następstwami społecznymi i kulturowymi, może być uznane za problem podstawowy. Fenomen wypoczynku na świeżym powietrzu staje się bowiem niewątpliwym czynnikiem nowej dynamiki przemian, których kierunek i trwałość jak dotąd nie zostały jeszcze w pełni określone, chociaż spotkać można już prace na temat przestrzennych zagadnień wypoczynku [9].

Podstawowym elementem poznania zjawisk przestrzennych jest zrozumienie praw, jakimi kieruje się społeczność turystyczna, poznanie mechanizmów rządzących formami ruchu turystycznego, rozwojem turystyki socjalnej i merkantylnej, w następstwie których zachodzą przeobrażenia układów osadniczych, funkcji gospodarczych lub powiązań terytorialnych.

Powoływane w licznych krajach specjalne instytuty zajmujące się badaniami nad turystyką, tworzone pisma o wyraźnym profilu turystycznym [12], wydawane pojedyncze zeszyty w całości poświęcone tej tematyce w seriach pism dotyczących innych dziedzin wiedzy [8], wzbogacają coraz bardziej naszą znajomość zjawisk turystycznych i wywołują poczucie niedosytu tej problematyki w piśmiennictwie krajowym. Śledząc literaturę obcą, zauważyć można, że szczególnie w piśmiennictwie francuskim uwypukla się problematykę równowagi między zagospodarowaniem turystycznym a rozwojem funkcji rolniczych poszczególnych terenów wiejskich. Na tym tle podnoszone jest zagadnienie sposobów i dróg

przeciwstawiania się wsi nowej formie kolonizacji — kolonizacji turystycznej, jako zjawisku wnoszonemu przez współczesność. Zagadnienie to, głównie zaś problem żywiołowych tendencji rozwoju, tzw. drugich domów, znajduje się w centrum uwagi badaczy [3].

W obliczu dokonywujących się pod wpływem turystyki przemian osadnictwa wiejskiego, w wielu krajach na plan pierwszy wysuwane jest zagadnienie celowej i planowej przebudowy infrastruktury nastawionej na spełnianie funkcji rekreacyjnych, stąd przedmiotem naukowych rozważań stają się również źródła finansowania tej przebudowy [13].

W Polsce badania nad rozwojem turystyki z punktu widzenia zagospodarowania przestrzennego mają swoją tradycję. Głównie jednak rozwinęła się refleksja planistyczna. Od lat bowiem uwaga urbanistów, architektów i planistów zwrócona była na dwa główne rejony turystyczne w Karpatach: Krynice i inne uzdrowiska w dolinie Popradu oraz Podtatrze, dla którego opracowano 10 wersji planów zawierających bądź to generalne koncepcje, bądź rozwiązania szczegółowe. Dorobek ten został podsumowany i oceniony niedawno przez Wzorka [16]. Tegoż autora prace czy też innych architektów i urbanistów rozwijają koncepcje współczesnych rozwiązań funkcjonalnych i przestrzenno-architektonicznych osadnictwa turystycznego w skali małych rejonów, jakimi są np. Podhale czy otoczenie zbiorników wodnych [17].

Szersze analizy i założenia do ogólnych kierunków rozwoju funkcji turystycznych w powiązaniu z innymi rodzajami działalności gospodarczej i warunkami społecznymi spotykamy w pracach Kruczały [7], Chmielewskiego [4] i innych. Tematyka rozwoju i planowania funkcji turystycznych w obszarach górskich weszła na stałe do programu prac studialnych Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN [1, 2]. Wreszcie systematyczne studia nad zagospodarowaniem turystycznym Polski prowadzone przez zespoły pracowników Instytutu Turystyki Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki pozwoliły sformułować wyczerpujące ogólne założenia i kierunki rozwoju turystyki w aspekcie zachowania walorów i kompleksowego rozwoju urządzeń turystycznych w kraju [10].

Podobnie jak w innych krajach Europy, obszary górskie Karpat są ciągle podstawowym terenem turystyki, przyjmując największą liczbę turystów; są głównym terenem sportów zimowych, obszarem gdzie urządza się większość rekreacyjnych imprez masowych i turystyki kwalifikowanej, głównym terenem wynajmu kwater prywatnych i zorganizowanych form pobytowej turystyki, w tym kolonii dziecięcych; nadto odbywa się tutaj najżywszy ruch turystyki zagranicznej.

Poziom rozwoju funkcji turystycznych na obszarze Karpat uwarunkowany został pewnymi ogólnymi przesłankami, które zadecydowały o dużym jego różnicowaniu. Wydaje się, że do najważniejszych z nich należą:

— zróżnicowanie warunków fizyczno-geograficznych w obrębie Karpat;

— układ dróg komunikacyjnych i uprzywilejowane położenie zachodnich części Beskidów w stosunku do aglomeracji przemysłowo-miejskich oraz różnic w stanie uprzemysłowienia Karpat [15], a co za tym idzie niejednakowe tempo ogólnych przemian wsi, wynikających z procesów industrializacji;

— niejednakowe wyposażenie rzek karpackich w sztuczne zbiorniki wodne oraz nierównomierna eksploatacja wód mineralnych;

— zmiany ludnościowe, jakie objęły część karpackich wsi w wyniku drugiej wojny światowej, polegające na wysiedleniu ludności łemkowskiej i ponownym procesie zasiedlania, który jednak nie doprowadził do uzyskania optymalnego zagęszczenia ludności;

— narosłe stupećdziesięcioletnie tradycje turystyczne uzdrowisk i ponad stuletnia historia turystyki w Zakopanem i na Podhalu;

— dawne podziały administracyjne, w wyniku których część Karpat, leżąca w granicach województwa rzeszowskiego, położona była przez długi czas peryferyjnie w stosunku do ośrodków centralnych Krakowa i Lwowa.

O poziomie rozwoju funkcji turystycznych na omawianym obszarze zdecydowały także względne skupienia przejść granicznych.

Te warunki przede wszystkim zdecydowały, iż poszczególne rejony Karpat różnie reagowały na rozwój i wzrost ruchu turystycznego w ostatnim dziesięcioleciu Polski Ludowej.

Powszechnie zauważa się dużą koncentrację przestrzenną ruchu turystycznego oraz nierównomierny rozwój funkcji turystycznych. Istniejący stan aż nadto przejrzysto ilustrują wskaźniki liczbowe. Według danych Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki w Krakowie na 12 mln turystów w 1970 r. — 8 mln odwiedziło powiaty górskie. Spośród tej liczby 59% osób koncentrowało się w rejonie Podhala; drugim terenem skupiającym turystów był powiat nowosądecki, w którym zatrzymało się 11% ruchu z terenów górskich województwa [5]. A zatem łącznie obydwie rejony skoncentrowały 70% ruchu ogólnego. Biorąc pod uwagę turystykę pobytową, wskaźnik koncentracji w świetle danych statystycznych jest jeszcze wyższy, bo wynosi ponad 72%. Jeśli odnieść te liczby do całego terytorium gór karpackich, a więc porównać te wielkości ze wskaźnikami ruchu turystycznego na obszarach Beskidu Niskiego okaże się, że stopień koncentracji jest jeszcze wyższy.

Wymienione liczby są obrazem przemian, w wyniku których nastąpił szybki, żywiołowy rozwój jednych ośrodków i powolne przekształcanie się tradycyjnej wsi w oparciu o nowe dla niej funkcje turystyczne.

O procesach przemian związanych z turystyką w terenach górskich decydują nie tylko warunki historyczno-geograficzne, o których była wyżej mowa, lecz także określone mechanizmy natury organizacyjnej i spo-

łeczno-ekonomicznej, tkwiącej we współczesnej turystyce polskiej. Niektóre z nich uczyniliśmy przedmiotem naszych rozważań, przy czym opieramy się na wynikach trzyletnich badań zespołu, w skład którego wchodził: Z. Kruczek, S. Sacha, C. Szewczyk, J. Szwaja i J. Wojnarowski. Terenem systematycznych obserwacji stały się trzy powiaty górskie o niezbyt dynamicznym rozwoju turystyki; dla pozostałych obszarów dysponujemy sondażowymi materiałami, uzyskanymi w drodze bezpośrednich kontaktów z instytucjami i organizatorami turystycznymi oraz władzami terenowymi.

ROZWÓJ FORM TURYSTYKI

W badaniach ruchu turystycznego napotykałyśmy poważne trudności ze względu na złożoność tego zjawiska, jak również z uwagi na szybko zachodzące w nim zmiany. Podstawowe wielkości i cechy tego ruchu określa statystyka turystyki, w której stosowana klasyfikacja, wydzielając trzy podstawowe formy, z grubsza je tylko jednak porządkuje. W rzeczywistości zaś obserwujemy stałe różnicowanie się form turystyki polskiej, podobnie, jak to ma miejsce w innych krajach, np. we Francji, o czym wspomina Veyret [14]. Karpaty są terenem, gdzie powstają, są urzeczywistniane i nakładają się często na siebie wszelkie pojawiające się formy turystyki. Jedną z nich jest turystyka pobytowa, w obrębie której poważną część stanowi turystyka związana z całkowitym lub częściowym jej finansowaniem przez państwo (dofinansowanie na rzecz uczestnika). Do niej należą: organizacja wypoczynku w domach Funduszu Wczasów Pracowniczych, pobyty w sanatoriach i prewentoriach, wczasy w zakładowych domach lub ośrodkach wypoczynkowych (których twórcami są także organizacje społeczne), kolonie, obozy i wczasy dzieci i młodzieży, nadto indywidualne pobyty w okresowo wykorzystywanych pomieszczeniach szkolnych i internatowych dla celów wypoczynku dorosłych w okresach letnich czy zimowych wakacji.

Drugą formę turystyki, w pełni finansowaną przez uczestników, stanowią: odpłatne wczasy organizowane przez biura i przedsiębiorstwa turystyczne, pobyty indywidualne turystów korzystających z bazy otwartej, na którą składają się: hotele, zajazdy, schroniska górskie, względnie ośrodki campingowe, urządzone pola namiotowe, lub zupełnie przygodne tereny biwakowe. W tej grupie poważne miejsce zajmuje turystyka pobytowa, organizowana w oparciu o prywatną bazę noclegową dla wypoczynku pojedynczych osób lub całych rodzin. Spotykamy już także prywatne, z indywidualnej inicjatywy organizowane w celach zarobkowych, kolonie lub indywidualnie opłacane pobyty zdrowotne dzieci w prywatnych domach znanych ośrodków klimatycznych. Niebagatelną rolę, jak to później wykażę, odgrywają przyjazdy do rodzin, krewnych lub znajomych.

Formy krótkotrwałej turystyki o wielorakich funkcjach ulegają również stałemu rozwojowi. Obecnie składają się na nie wędrowki oraz wycieczki zespołowe i indywidualne, krótkie pobyty weekendowe lub przyjazdy związane z imprezami turystycznymi, kulturalnymi, oświatowymi itp.

Podstawowymi elementami zróżnicowania form turystyki są: organizacja i program, to znaczy z czyjej i jakiej usługi korzysta uczestnik, kto ją organizuje oraz jaki posiada program pobytu, wypoczynku.

Nasuwa się pytanie dlaczego przy tej ilości form dochodzi do takiej koncentracji przestrzennej ruchu turystycznego.

Próbując odpowiedzieć na to pytanie, przebadano trasy rozmieszczenia zorganizowanych form turystyki grupowej a mianowicie: rajdów, zjazdów, wyjazdów zakładowych, organizowanego wypoczynku sobotnio-niedzielnego przez różne biura podróży i turystyki. Uwzględniono też miejsce siedzib organizatorów i ich liczbę. W wyniku otrzymano wyrazisty obraz swoistego systemu organizacyjnego naszej turystyki. Okazało się, że liczba organizatorów ruchu turystycznego jest niezwykle duża. W większości przypadków organizatorzy ruchu turystycznego, szczególnie turystyki indywidualnej związani są z dużymi ośrodkami przemysłowo-miejskimi, mając tylko filie ewentualnie przedstawiciela w terenach rekreacyjnych. Korzystają także z innych możliwości kontaktu z tymi terenami. Można więc powiedzieć, że organizatorzy działają niejako z zewnątrz w stosunku do obszarów rekreacyjnych. Lokalizacja biur i instytucji turystycznych jest związana wyłącznie z miejscem stałego pobytu usługobiorcy a nie z terenem, który turystę przyjmuje organizując mu wypoczynek. Dotyczy to także organizatorów masowej turystyki socjalnej, a więc zakładów pracy, organizacji związkowych, młodzieżowych, organizacji turystycznych, działających w środowiskach wielkomiejskich.

W świetle owych danych stwierdzono, że działania większości biur turystycznych i przedsiębiorstw oraz wielkość świadczonych usług, bardzo często polegających na pośrednictwie, coraz bardziej wzrasta w dużych miastach, natomiast większość turystycznych obszarów tego organizatorskiego potencjału jest pozbawione.

W następstwie tego pojawiają się takie czy innych form czy imprez turystycznych lub imprez paraturystycznych w poszczególnych terenach górskich jest najczęściej dziełem licznych krzyżujących się inicjatyw, decyzji i programów oraz pełnej w tym względzie swobody. Powstające kalendarze imprez turystycznych obejmują tylko te największe. W konsekwencji potoki różnego rodzaju ruchu nawarstwiają się, a nakładając na siebie stanowią czynnik wielofunkcyjności wybranych miejscowości czy ośrodków. Jedną z konsekwencji takiego systemu organizacyjnego — jeśli to nazwać systemem — jest trudność planowego kierowania nawet tą częścią ruchu turystycznego, która ma charakter grupowy.

Mimo oczywistych potrzeb dekoncentracji, w obecnym systemie organizacji ruchu turystycznego nie można się doszukać czynnika pozytywnego w tym względzie.

WŁAŚCIWOŚCI TURYSTYKI POBYTOWEJ

Nie ulega wątpliwości, że indywidualna turystyka pobytowa odgrywając najważniejszą rolę w aktywizacji gospodarczej terenu [6] może i powinna równocześnie stać się czynnikiem dekoncentracji ruchu turystycznego. Indywidualny ruch turystyczny jest tą formą, która obok kolonii dla dzieci i młodzieży pojawia się najwcześniej na obszarach turystycznie nowych. Można zatem stwierdzić, że ewolucja funkcji turystycznych terenów górskich uzależniona jest i będzie w najbliższych latach od kierunków rozwoju turystyki indywidualnej, od kształtowania się potrzeb w tym zakresie. Najtrudniej jest jednak rozpoznać mechanizmy i ustalić prawa, jakimi rządzi się ten rodzaj ruchu turystycznego. Wydaje się, że jednym ze sposobów prowadzących do poznania tego ruchu jest badanie jego właściwości na terenach recepcji turystycznej.

Właściwości te, jak np.: rozmieszczenie letników, ich struktura społeczno-zawodowa, demograficzna, pochodzenie terytorialne i czasokres pobytu turystycznego stały się przedmiotem badań przeprowadzonych w kilkudziesięciu wsiach leżących w obrębie Beskidu Wyspowego, Średniego i Małego. To upoważnia nas do próby scharakteryzowania społeczności letniskowych, lecz tylko w odniesieniu do terenów niedostatecznie zaktywizowanych pod względem funkcji rekreacyjnych. Rozwój liczby turystów w tych miejscowościach nie wykazuje takiej dynamiki, jaką obserwujemy w głównych ośrodkach turystyki. Zdarzają się nawet przypadki zmniejszenia się turystyki pobytowej we wsiach, które kilka lat temu miały większe u letników powodzenie.

Przebieg utrwalania się funkcji turystycznych wydaje się być następujący: w każdym z obszarów górskich indywidualny ruch pobytowy znajdując dla siebie pojedyncze miejscowości szczególnie atrakcyjne i koncentrując się w nich daje początek powstaniu podstawowych ośrodków rekreacyjnych. Istnieje zatem znaczna współzależność frekwencji turystycznej w danej miejscowości z rozwojem jej funkcji ponadgromadzkich lub gromadzkich, a ponadto z uzyskiwaniem połączeń komunikacyjnych poprzez powiązanie jej z podstawową siecią dróg bitych. Po wykorzystaniu możliwości recepcyjnych tych ośrodków funkcje rekreacyjno-turystyczne zaczynają się rozwijać w miejscowościach przyległych, którymi są zwykle wsie położone w środowisku o wysokich naturalnych wartościach krajobrazu, lecz słabo przystosowane do przyjmowania wczasowiczów. Przyczyniają się do tego letnicy szukający spokoju i ciszy lub tańszych usług turystycznych. Tak więc nie wszystkie obszary, pomimo ich walorów przyrodniczych, mają te same szanse na akty-

wizację turystyczną. Świadczy o tym również analiza pochodzenia terytorialnego i struktury społecznej letników, która dowodzi grupowania się określonych kategorii ludzi korzystających z usług turystycznych w poszczególnych obszarach. Wydaje się zbędnym uzasadnianie sprzężonych zależności rozwoju funkcji turystycznych wsi i napływu letników o określonych wzorcach konsumpcji w okresie urlopu.

O wzorcach tych wiemy jeszcze bardzo mało. Z badań socjologicznych wynika, że zmieniają się one wraz z wykształceniem, ale niekoniecznie ze zmianą dochodu. Można przyjąć także, że istotne znaczenie dla trwałości funkcji turystycznych mają powiązania terytorialne, wyrażone w stałych relacjach miejsc zamieszkania i miejsc czasowego pobytu letników. Z badań naszego zespołu wynika, że wsie leżące w strefach słabszej aktywizacji turystycznej w Beskidach Zachodnich są terenem penetracji rekreacyjnej ludności najbliższej położonych miast lub zespołów miejskich.

Analiza tego zagadnienia przeprowadzona wsiami w trzech powiatach: suskim, myślenickim, limanowskim pozwala na ustalenie przybliżonej granicy wpływów aglomeracji miejsko-przemysłowych Śląska oraz Krakowa. Granica taka, wyrażona w powiązaniach z turystyką pobytową przebiega przez powiat suski. Jednocześnie można przyjąć wstępne założenie (które możemy tylko częściowo poprzeć materiałami badawczymi), że w ślad za ewolucją funkcji rekreacyjnych poszczególnych ośrodków struktura turystów według pochodzenia terytorialnego staje się bardziej zróżnicowana. Można zatem odwracając tok rozumowania przypuszczać, że wśród mieszkańców miast wyodrębnia się określona kategoria społeczna, która wybierając za miejsce dorocznego wypoczynku spokojne, a zarazem nie wyposażone jeszcze w urządzenia rekreacyjne miejscowości, wybiera z przyczyn określonych przede wszystkim miejscowości położone bliżej stałego miejsca zamieszkania. Wśród tych, którzy korzystają z najbliższej położonych miejscowości, znajdują się najczęściej osoby nie dysponujące własnymi środkami lokomocji. Badania wykazały, że stanowią one 75% wszystkich wczasowiczów.

Jednocześnie mówić można o dokonującym się naturalnym doborze miejsc rekreacji w zależności od potrzeb wyznaczonych aktywnością psychofizyczną człowieka, a mianowicie: im teren jest atrakcyjniejszy dla turystyki kwalifikowanej — wśród letników zwiększa się udział mężczyzn; miejscowości o łagodniejszym klimacie, względnie zasobne w wody mineralne wybierane są przez osoby w wyższych grupach wieku; tereny mniej górzyste z drobnymi ciekami wodnymi i stosunkowo niedużym zalesieniem — wykorzystywane są dla rodzin, matek z dziećmi, względnie dzieci tylko z opiekunami.

Jak już wyżej wspominałam na dynamikę rozwoju funkcji rekreacyjnych poszczególnych miejscowości wpływa pozycja społeczno-zawodowa letników w ich stałym miejscu pracy i życia. Stwierdziliśmy, że pod-

stawową masę turystów w powiatach górskich o kształtujących się obecnie funkcjach letniskowych stanowią osoby z wykształceniem średnim. Zauważa się wszędzie niski udział pracowników niekwalifikowanych. W przypadku każdej prawie miejscowości w składzie społecznym turystów dominuje udział osób (do 80%), które wykazują się jakąś specjalizacją zawodową. Nie są to jednak zawody o najwyższej randze społecznej i ekonomicznej. Z materiałów, jakimi dysponujemy, wynika, że od 45 do 50% letników w poszczególnych miejscowościach wielokrotnie przyjeżdża do tych samych ośrodków. Wskazywałoby to na wytwarzanie się określonej kategorii trwałych związków turystycznych. Ważnym czynnikiem tych powiązań są zaistniałe w niedawnej przeszłości układy migracji stałych ze wsi do miast. Z badań wynika, że $\frac{1}{3}$ letników przybywających na tereny turystyczne słabiej rozpropagowane mieszka u rodziców, krewnych bądź znajomych, co dla części osób nie wyklucza odpłatności (te fakty stwierdzono np. w Kasince, Męcynie, Tenczynie, Trzemeśni, Juszczyne, Tarnawie i in.). Można przypuszczać, że ta forma kontaktu będzie poprzedzać większy ruch turystyczny, sama jednak nie wywołuje znaczących przemian w życiu społeczno-ekonomicznym wsi.

STRUKTURA BAZY REKREACYJNEJ

Drugim problemem, który pragnę poruszyć, to możliwość zaspokojenia turystyczno-rekreacyjnych potrzeb mieszkańców miast przez poszczególne miejscowości położone na terenach górskich, co niewątpliwie także decyduje o dalszym rozwoju ich funkcji w tym zakresie. Sposób nasycenia terenu urządzeniami, które świadczyć mają usługi turystyczne, wykazuje cechy wielotorowości i chaosu, podobnie jak to ma miejsce w odniesieniu do organizacji poszczególnych form ruchu turystycznego. Państwo przez wiele lat nie realizowało wyraźnie przyjętych założeń i jednoznacznych w tym względzie planów, a jednocześnie przewaga rozwoju funkcji produkcyjnych w stosunku do funkcji uzupełniających niedorozwój terenów rekreacyjnych w obrębie miast wyzwoliły dużą aktywność turystyczną ich mieszkańców. Pod wpływem nacisku żywiołowo narastających potrzeb turystycznych uruchamia się środki i próbuje uelastyczyć działalność wybierając takie kierunki inwestowania, które zmierzałyby do zaspokojenia potrzeb niezbędnych lub najbardziej odczuwalnych. Stąd np. szukanie rozwiązań poprzez rozwój taniej i lekkiej bazy campingowej, włączanie sektora prywatnego w obsługę ruchu turystycznego, koncentracja uwagi na przystosowaniu dróg bitych do motorowego ruchu turystycznego, czy też kierowanie uwagi na ośrodki wypoczynku świątecznego.

Nie znajdujemy natomiast ciągłości i jednolitego systemu zarządzania terenów rekreacyjnych według określonego wzorca. Zagospodarowanie turystyczne obszarów górskich, podobnie jak i innych terenów rekreacji,

jest odzwierciedleniem współistnienia działalności socjalnej zakładów pracy, działalności programowej organizacji i towarzystw, aktywności gospodarczej przedsiębiorstw turystycznych oraz rozwijającego się prywatnego przemysłu turystycznego.

Działalność socjalna związków zawodowych i zakładów pracy stanowi obecnie, jak się powszechnie stwierdza, najsilniejszy czynnik zagospodarowania turystycznego. Patrząc jednak na te zabiegi inwestycyjne od strony terenów rekreacji nie można nie zauważyć powstających nieprawidłowości. Do nich należą:

- 1) rozproszenie zadań inwestycyjnych i środków finansowych,
- 2) ogromne zróżnicowanie wielkości i standardu obiektów, wyrażone np. znaczną rozpiętością wartości jednego miejsca noclegowego [11],
- 3) dążenie do zabezpieczenia głównie urządzeń podstawowych, za jakie uważa się w pierwszym rzędzie bazę noclegową i gastronomiczną,
- 4) tendencja do lokalizowania inwestycji turystyczno-rekreacyjnych w ośrodkach o uznanych i szeroko rozwiniętych funkcjach turystycznych.

W rezultacie zarysowuje się znaczna koncentracja zamkniętej bazy turystycznej, czego dowodzi fakt, że spośród 20 tys. miejsc noclegowych należących do tej bazy, rozmieszczonych w górskich powiatach województwa krakowskiego, ponad 8 tys. miejsc, zlokalizowanych zostało w Zakopanem i na terenie powiatu nowotarskiego.

Jeszcze bardziej niż obszary beskidzkie leżące w obrębie województwa krakowskiego omijane są przez inwestorów wartościowe tereny rekreacyjne Beskidu Niskiego czy Pogórza Dynowskiego. Na tych terenach doliczyć się można zaledwie kilkunastu małych ośrodków zakładowych z ok. 1500 miejsc noclegowych.

Poza wznoszeniem nowych ośrodków działalność niektórych zakładów pracy, związków zawodowych i organizacji, zmierzająca do posiadania lub zwiększenia własnej bazy turystycznej, polega na wykupywaniu istniejących obiektów lub ich dzierżawieniu na zasadzie zawierania różnorodnych umów. Nierzadko warunkiem korzystania z takich obiektów są przeprowadzane prace remontowe przez wynajmującego lub zakup potrzebnego wyposażenia. Nietrwałość umów, zmienność koncepcji co do potrzeb załóg pracowniczych, poszukiwanie atrakcyjnych terenów turystycznych pod względem poziomu i rodzaju usług bez możliwości aktywnego uczestniczenia w kompleksowym zagospodarowaniu ośrodków — to niektóre tylko przejawy towarzyszące urządzaniu terenów rekreacyjnych, realizowanemu przez dziesiątki poszczególnych zakładów i instytucji. Baza powstająca w ten sposób nie jest trwała, często nie bywa przystosowana do całorocznego wykorzystania. Część tej bazy nie może być brana w ogóle pod uwagę jako element trwałych zmian funkcjonalnych wsi w kierunku rekreacji.

Budowę podstawowej bazy turystycznej prowadzą również centralne i terenowe organizacje i przedsiębiorstwa, powołane do obsługi ruchu

turystycznego i sportowego, państwowe przedsiębiorstwo uzdrowisk, a także centralna instytucja czasów pracowniczych, jaką jest FWP. Wreszcie tworzeniem tej bazy coraz bardziej zainteresowane stają się instytucje gospodarcze, które prowadzą działalność handlowo-gastronomiczną, jak np. spółdzielczość wiejska. Spora jest więc liczba jednostek organizacyjnych, instytucji zainteresowanych posiadaniem lub dysponowaniem bazą turystyczną. W praktyce oznacza to swoistą konkurencyjność, gonitwę za zabezpieczeniem najatrakcyjniejszych terenów, za zdobyciem lokalizacji dla planowanych ośrodków, na budowę których nie zawsze są przyznawane odpowiednie limity inwestycyjne czy środki finansowe. W rezultacie więc zagospodarowywanie obszarów rekreacji turystycznej przebiega nierytmicznie, a co najważniejsze nie zmierza w wielu wypadkach do efektów całościowych. Takie jest następstwo rozpraszania środków przeznaczonych na budowę urządzeń turystycznych, nie tylko w sensie terytorialnym, lecz także w znaczeniu resortowym.

Drugą znaną cechą rozwoju uspołecznionej bazy turystycznej, zwłaszcza noclegowej, jest jej wzrost na skutek działalności organizatorskiej prawie wszystkich jednostek zajmujących się obsługą ruchu turystycznego. Jest to działalność na rzecz włączania jak największej ilości miejsc z bazy prywatnej do puli miejsc wykorzystywanych przez poszczególne instytucje obsługi ruchu turystycznego. Zjawisko to nabrało dość dużych rozmiarów o czym niech świadczą poniższe przykłady: 1) większość stacji turystycznych Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w regionie krakowskim działa w oparciu o dzierżawę prywatnych obiektów noclegowych, 2) Instytut Turystyki obliczył, że w terenach górskich 52% zimowej bazy otwartej, to stacje turystyczne w budynkach prywatnych, 3) poważną, bo liczącą 7,5 tys. miejsc noclegowych, bazą prywatnych kwater dysponuje Krakowskie Przedsiębiorstwo Obsługi Ruchu Turystycznego „Wawel-Tourist”, którego organizatorska działalność sięga wielu wsi turystycznych.

O przyroście ogólnego potencjału recepcji turystycznej wielu ośrodków decyduje więc przyrost gościnnych pokoi prywatnych. Baza ta posiada bardzo różnorodny charakter. Obejmuje ona zarówno pomieszczenia w wielopokojowych pensjonatach, budowanych wyłącznie z myślą o letnikach, jak i przystosowywane do wynajmu pokoje w budownictwie mieszkalnym. Jak wykazały badania możliwości wykorzystania prywatnej bazy noclegowej w wielu wsiach są dość duże, jednak zdecydowaną przewagę w tym względzie mają te ośrodki, w których rozwinęło się indywidualne budownictwo, świadomie podporządkowane funkcjom turystycznym. Do takich ośrodków należą np.: Zwardoń, Ujsoły, Zawoja, Mszana, Rabka, Muszyna itp. W wielu tych ośrodkach prywatne budownictwo turystyczne, na które składa się już w niektórych wypadkach kilkadziesiąt do kilkuset budynków, znacznie zwiększa, a nawet decyduje o pojemności turystycznej terenu.

Jak już wyżej wspomniano organizatorami wykorzystania tej bazy stają się biura i przedsiębiorstwa turystyczne, zakłady pracy, związki zawodowe i organizacje społeczne, które ubiegając się o zwiększenie ilości miejsc noclegowych, szczególnie w ośrodkach atrakcyjnych, uwzględniają wszelkie niemal warunki stawiane przez właścicieli obiektów.

W tych osiedlach wiejskich, w których budownictwo prywatne jeszcze nie przejawia nastawienia na funkcje turystyczne mimo przyjmowania wczasowiczów, o możliwościach recepcji decyduje rozwój i standard budownictwa mieszkaniowego, a ono z kolei wiąże się z ogólnym dobrobytem mieszkańców, uzależnionym od innych funkcji gospodarczych. W większości wsi wykorzystanie tej bazy nie zostało jeszcze zorganizowane. Być może jednak, że rozwinię się system rejestrowania kwater prywatnych i przekształci się z czasem w biura zakwaterowań turystycznych.

Reasumując stwierdzić należy, że zbyt duża liczba organizatorów i zarządców bazy turystycznej, skupienie ich uwagi na urządzeniach noclegowych, żywiłowy nacisk na znane powszechnie ośrodki turystyczne, słabe możliwości ekonomiczne i finansowe władz terenowych to fakty, które przyczyniły się do skoncentrowania i jednostronnego rozwoju funkcji turystycznych bez pełnych przemian całej infrastruktury w poszczególnych ośrodkach, jak również bez równomiernego wykorzystania walorów rekreacyjnych obszarów górskich.

ZAGADNIENIE PROGRAMU REKREACJI W ROZWOJU FUNKCJI TURYSTYCZNYCH

Krótko pragnę zatrzymać się jeszcze nad zagadnieniem pewnych przemian w programowaniu aktywności wypoczynkowej turysty tzn. form i rodzajów jego zajęć w czasie urlopu, w czasie przeznaczonym na rekreację. Niewątpliwie w polskiej turystyce stykają się obecnie dwa nurty: jeden z nich wywodzi się bądź to z ruchu krajoznawczego bądź z rozwijania turystyki kwalifikowanej, drugi zaś, nowy łączy się z poszukiwaniem maksimum wygody i możliwości wszechstronnego rozwijania aktywności człowieka w jego wolnym czasie. Niezliczona ilość form, o jakich mówiłam na początku, stanowi niewątpliwie wyraz czynionych poszukiwań za najbardziej funkcjonalnym sposobem spędzenia czasu wolnego w sensie społeczno-wychowawczym i ekonomicznym. Czynnikiem podtrzymującym i rozwijającym turystykę kwalifikowaną jest stałe wzbogacanie motywów uczestnictwa. Stąd u niektórych organizatorów, zwłaszcza form krótkotrwałej turystyki wycieczkowej, tworzenie przewodnich idei dla imprez turystycznych przy możliwie wszechstronnym wykorzystaniu walorów środowiska jest zjawiskiem godnym aprobaty. Podobny wydźwięk i sens, lecz inne zamierzenia ekonomiczne posiada działalność na rzecz eksponowania walorów każdej wsi turystycznej

i wprowadzania tych walorów do programów zajęć rekreacyjnych turystyki pobytowej. Wsie turystyczne, które przeszły przez pierwszy etap kontaktu z wczasowiczem, rozpoczynają kształtować kierunek jego zainteresowań organizując mu zajęcia. Jest to element nowy w naszej turystyce górskiej, najżywiej dostrzega się go w powiecie nowosądeckim. Dąży się tutaj do wylansowania wsi turystycznej wyspecjalizowanej w pewnych formach zajęć, polecającej i zabezpieczającej określony sposób spędzania wolnego czasu. Za tymi programami musi jednak postępować ogólny rozwój usług i urządzeń. Ich niedostatek jest jedną z przyczyn, jak to stwierdziliśmy, wielu konfliktów i sprzeczności, jakie powstają między społecznościami turystycznymi i ich potrzebami, a potrzebami stałych mieszkańców wsi. Jest to zagadnienie odrębnej natury, niemniej warto o nim wspomnieć ze względu na narastanie przejawów tych sprzeczności.

A oto praktyczne wnioski wypływające z całości rozważań. Aby przekształcić ruch turystyczny w potężny bodziec rozwoju ekonomicznego obszarów górskich należy przyjąć inny mechanizm organizowania tego ruchu, w szczególności zaś należy:

— w odniesieniu do turystyki pobytowej, pełnoodpłatnej, organizatorami winny być duże przedsiębiorstwa terenowe, posiadające swe filialne placówki wśród odbiorców usług. Miałyby to duże znaczenie dla przegrupowania terytorialnego samego ruchu, dla przemieszczenia innego niż dotąd transferów pieniężnych związanych z turystyką, wreszcie dałoby to początek wzrostowi potencjału usług turystycznych, w szerokim znaczeniu tego słowa, na terenach rekreacji turystycznej;

— jednostki te winny posiadać możliwość organizacji wykorzystania i współdziałania z rodzącym się prywatnym przemysłem turystycznym w celu stworzenia pełnych warunków kompleksowego rozwoju infrastruktury;

— rozwojowi funkcji turystycznych w wielu naszych ośrodkach towarzyszyć powinna świadomość potrzeb społecznych w zakresie rekreacji czynnej, a także przekonanie, że stałe wzbogacanie motywów przyjazdu turysty do danej miejscowości łączy się integralnie z całokształtem zabiegów o utrwalenie funkcji turystycznych.

STRESZCZENIE

Punktem wyjścia do interpretacji turystyki w aspekcie gospodarczo-przestrzennym jest poznanie mechanizmów rozwoju samego zjawiska zwanego turystyką, ze szczególnym uwzględnieniem instytucjonalizacji ruchu i jego społecznej struktury. Na terenie badanym obserwuje się dużą dynamikę form ruchu turystycznego, połączoną z żywiołową jego organizacją. W strukturze społeczno-zawodowej i w pochodzeniu terytorialnym letników wyrażają się torujące sobie drogę prawidłowości przestrzennych powiązań terenów turystycznych z aglomeracjami miejskimi. Powiązania te odzwierciedlają potrzeby rekreacyjne różnych grup ludności; potrzeby te można kształtować poprzez

rozwój kompleksowych urządzeń wypoczynku i poprzez wzbogacanie motywacji przyjazdów turystów w obszary górskie. Potrzebny jest w tym celu stale zwiększający się potencjał organizacyjny turystyki na terenach rekreacyjnych.

LITERATURA

- [1] Bogucka A.: Badania obszarów rekreacyjnych ziem karpaccich pod kątem ich wykorzystania dla różnych form wypoczynku. *Probl. Zagosp. Ziem Górsk.*, 1971, z. 9, 5-34
- [2] Bogucka A., Mańkowska S., Rokita S.: Studium podziału funkcjonalnego ziem górskich na przykładzie województwa krakowskiego. *Probl. Zagosp. Ziem Górsk.*, 1962, z. 37, s. 3-45
- [3] Brier M. A.: *Les residences secondaires*. Dunod-Actualité. Paris 1970, ss. 140
- [4] Chmielewski J.: Zagadnienia zagospodarowania przestrzennego ziem górskich. *Zesz. Probl. Post. Nauk roln.* 1958, z. 14, 9-22
- [5] Informacja dotycząca oceny sezonu turystycznego 1970 r. oraz programu przygotowań do sezonu 1971 r. w województwie krakowskim. WKKFiT Kraków, 1971
- [6] Jackowski A.: Wpływ turystyki na kształtowanie się dochodów ludności powiatu Nowy Targ. *Folia Geographica. Ser. Geographica Oeconomica*, 1971, vol. IV, 101-102
- [7] Kruczała J.: Zagadnienia ekonomiczne ziem górskich. *Zesz. Probl. Post. Nauk roln.* 1958, z. 14, s. 37-47; tenże: *Turystyka w planowaniu regionalnym. Problemy Ekonomiczne*, 1966, R. V. nr 2/18, 14-20
- [8] *Muncher Studien zur Sozial und Wirtschaftsgeographie*, t. 6, *Zur Geographie des Freizeitverhaltens*, München 1970
- [9] Patmore J. A.: *Land and Leisure in England and Wales. Problems in Modern Geography*. Londyn 1970, ss. 332
- [10] Rogalewski O.: *Podstawy gospodarki przestrzennej w turystyce. Ruch Turystyczny — Monografie, SGPiS*, 1972, nr 13, ss. 120
- [11] Sacha S.: Zagadnienia zakładowej bazy wczasowej na przykładzie ośrodków wypoczynkowych niektórych zakładów pracy Górnosląskiego Okręgu Przemysłowego. *Rocz. Nauk. WSWF w Krakowie*, 1971, t. X, 245-261
- [12] *Tourisme, Technique et Organization, Espace, Espace — Tourisme — Loisire — Environnement, Le monde rurale — gardien de la nature*.
- [13] *Une participation des ruraux à l'équipement touristique. Revour Pour Groupe de Recherche et d'Education pour la Promotion*, Paris no 14-15 février 1970, ss. 67
- [14] Veyret P.: *Evolution récente de l'aménagement et de l'activité touristique dans les Alpes Françaises du nord et les grandes options pour le 6e Plan d'equisement*. Warszawa 1971, PWN, ss. 175
- [15] Wrzosek A.: *Etat actuel et développement de l'industrialization des Carpates et des Sudètes Polonaises. L'aménagement de la montagne*. Warszawa 1971, PWN, ss. 105
- [16] Wzorek Z.: *Planowanie przestrzenne na Podtatrzu. Architektura*, 1971, nr 4/5, 125-127
- [17] Żychoń S.: *O kierunkach rozwoju przestrzennego rekreacji u podnóża Tatr. Architektura*, 1971, nr 4/5, s. 128-131

Теофиля Яровецка

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ В ПОЛЬСКИХ ЗАПАДНЫХ КАРПАТАХ

Резюме

Исходным пунктом к интерпретации туризма в хозяйственно-пространственном аспекте является изучение механизмов развития самого явления называемого туризмом, с особым учётом приобретения характера правового движения и его общественной структуры. На исследуемой территории наблюдается большую динамику форм туристического движения связанного со стихийной его организацией. В общественно-профессиональной структуре и в территориальном происхождении дачников обнаруживаются закономерности пространственных связей туристических районов с городскими агломерациями. Эти связи отражают рекреационные нужды различных групп жителей. Эти нужды можно формировать путём развития комплексных устройств для отдыха и путём обогащения мотивировки приезда туристов в горные территории. Поэтому необходимо увеличивать организационный потенциал туризма на рекреационных территориях.

Teofila Jarowiecka

THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF TOURISTIC FUNCTIONS IN THE POLISH WESTERN CARPATHIANS

Summary

The basis for the interpretation of tourism in the aspects of economy and space is the knowledge of the development mechanisms of the phenomenon called tourism, under the special consideration of insitutional aspects of the tourism and of its social structure. In the investigated region great dynamics of the forms of the touristic movement and its spontaneous organization are observed. In the social and professional structure and in the territorial provenance of tourists the regularities of the space connections of touristic regions with urban complexes are manifested. These connections illustrate the recreation demands of separate groups of the population. The demands may be suitably re-formed by the development of complex recreation facilities and by the enlargement of the motivation for tourists' excursions in the mountain region. Hence it is necessary to increase constantly the organization potential of tourism in the recreation areas.